

Begzad BALIU – Faton KRASNIQI

STRUKTURA LEKSIKORE DHE FJALËFORMUESE NË KRIJIMTARINË LETRARE TË BEQIR MUSLIUT

Hyrje

Leksikografia është një prej disiplinave gjuhësore që është zhvilluar gjerësisht dhe në ato rrjedha tek disa shkolla nacionale në të cilat nuk është zhvilluar edhe në gjuhësinë shqiptare. Kërkimet leksikore në letërsinë popullore dhe në letërsinë artistike të disa shkenca nacionale tashmë kanë marrë përmasën e fjalorëve të zgjedhur. Disa dije nacionale tashmë kanë fjalorët e përrallës, të letërsisë popullore, të shkrimtarëve nacionalë, të gjinive dhe llojeve të periudhave të caktuara, ndërkohë që fjalësi i përrallës shqipe, eposit, anekdotës etj., mezi shkon në nivel të një fjalorthi në fund të botimeve edhe ashtu modeste.

Gjatë shekullit XX, studiuesit e historisë së letërsisë dhe të gjuhës shqipe, në veprat e tyre, i kanë kushtuar shumë rëndësi ndihmesës që shkrimtarët i kanë dhënë gjuhës shqipe. Kërkimet e tyre të kësaj natyre ishin rrjedhojë e rilindësve shqiptarë të fund të shekullit XIX, të cilët, krijimtarisë së tyre letrare, i dhanë dimensione estetike dhe gjuhësore njëkohësisht. Fjalë, togefjalësha, neologjizma, kompozita etj. gjatë Rilindjes Kombëtare nuk patën krijuar vetëm bardët e mendimit shkencor (Sami Frashëri, Jani Vreto, Konstantin Kristoforidhi, Faik Konica, Aleksandër Xhuvani etj.), por edhe krijuesit letrarë (Jeronim de Rada, Naim Frashëri, Ndre Mjeda etj.). Le të kujtojmë vetëm faktin se për të gjallë dhe gjatë gjithë shekullit XX Naim Frashëri, më parë se sa Konstantin Kristoforidhi, qe quajtur babai i gjuhës shqipe.

Kjo traditë ka vazhduar edhe gjatë shekullit XX kur gjuha nuk ishte më vetëm objekt kujtese, por edhe objekt studimi e standardizimi nga të gjithë idealistët postrilindas, nga krijuesit dhe nga studiuesit. Nuk është prandaj as e rastit që poetët si, Gjergj Fishta, Aleksandër Stavre Drenova – Asdreni, Fan Noli, Lasgush Poradeci, Millosh Gjergj Nikolla – Migjeni, Ernest Koliqi etj., u shquan për përdorimin e gjuhës popullore, për krijimin e fjalësit shumëkuptimor, për krijimin e neologjizmave dhe trajtave të reja semantike të fjalëve të moçme, për risemantizimin e togfjalëshave dhe frazeologjizmave popullorë etj.

Në gjysmën e dytë të shekullit XX, kur letërsia shqipe shquhet për forma të reja letrare të shkrimit, krijues të shumtë do të shquhen në mënyrë të veçantë për përdorimin e gjuhës. Në fushë të poezisë kritika letrare dhe përgjithësisht historianët e letërsisë do ta shquajnë poezinë e Martin Camajit, Azem Shkrelit, Enver Gjerçekut, Fatos Arapit, Xhevahir Spahiut etj., prozën e Jakov Xoxës, Ismail Kadaresë, Anton Pashkut, Dritëro Agollit, Jusuf Gërvallës etj., kritikën dhe publicistikën e Rexhep Qosjes, Ramiz Kelmendit etj. Por në këtë rrjedhë na ka rënë rasti të vëmë re përjashtimin e njërit prej krijuesve më të mirë, si Beqir Musliu, me prirje tejet të veçantë për përdorimin e gjuhës në poezinë, prozën dhe dramën e tij.

Beqir Musliu (Gjilan, 1945–1996), i takon brezit të krijuesve të gjysmës së dytë të shekullit XX, kryesisht viteve ‘60 dhe ‘80, i cili në letrat shqipe paraqitet me poezinë, prozën, dramën dhe kritikën letrare, përkatësisht teatrore. Shkrimtari Beqir Musliu, që në vitet ‘60 paraqitet me krijimet letrare duke botuar në fund të kësaj dekade njërën prej vëllimeve më të mira me poezi “Bukuria e zezë” (1968). Me këtë vepër dhe me veprat që do të pasvijnë deri në fund të viteve ‘70 (Rima të shqetësuar (1965); “Lulëkuqet e gjakut” (1966); “Skënderbeu ose shqiponja e maleve” (1968); “Sezamet” (1972); “Parabola” (1976); “Darka e magjisë” (1978); “Skënderbeu” (2004) dhe “Orfeiana” – Shtatë Libra Anatema (2004), Beqir Musliu do të shënojë majat më të larta të poezisë moderne shqipe.

Në vitet ‘70 Beqir Musliu u bashkohet shkrimtarëve të cilët në mënyrë të veçantë do të merren me krijimtarinë romanore,

për të vazhduar edhe në vitet '80, kur krahas romanit shkruante edhe dramën. Kështu, ai gjatë këtyre viteve ka shkruar disa vëllime me tregime dhe romane, por disa nga këto i ka botuar gjatë viteve '70 e '80, e pjesën më të madhe në vitet 2000: "Vegullia" (1979); "Mbledhësit e purpurit" (1982); "Kori i gjelave të vdekur" (2002); "Makthi" (2004); "Amullia" (2004), "Krupa" (2004), "Skërluta" (2004) dhe "Ndeshtasha" (2004). Në jetën letrare dhe kulturore Beqir Musliu do të veçohet në mënyrë të veçantë me shkrimin e dramave, një gjini letrare jo shumë e arrirë në letrat shqipe në Prishtinë dhe në Tiranë. Kjo sigurisht edhe është arsyeja pse veprat e tij dramatike do të botohen në Prishtinë dhe në Shkup.

Dramat e tij do të botohen veç e veç në revistën letrare të Prishtinës "Jeta e re" dhe në revistën letrare të Shkupit "Jehona", do të shfaqen në teatrot e këtyre qyteteve dhe do të realizohen edhe në televizionin e atëhershëm të Prishtinës. Ato gjithashtu do të botohen edhe në dy vëllime të përbashkëta: "Shtigriani i Gjel-Hanit" – libër - teatër, tetralogji" (Prishtinë, 1989), brenda të cilit ishin janë përfshirë dramat: "Unë Halil Garria" (1989); "Faustiana" (1989); "Ora e Kukuvačkës" (1989); "Panairi i Gjilanit" (1989); si dhe vëllimi "Rakullima", II (teatër - libër, tetraptik) (Shkup, 1990), në të cilin janë përfshirë dramat: "Murana" (1990), "Kori i Korbave" (1990), "Familja e Shenjtë" (1990) dhe "Antifona" (1990). Gjatë gjithë kësaj kohe Beqir Musliu është marrë edhe me kritikën letrare dhe sidomos me kritikën teatrore, të cilat në veprën tonë nuk kanë qenë objekt hulumtimi.

Në këtë vëllim objekt i kërkimit gjuhësor në krijimtarinë letrare të Beqir Musliut janë bërë veprat e tij letrare (poezia, proza dhe drama) dhe në këtë mënyrë ka mbetur jashtë kritika letrare, kritika teatrore dhe publicistika. Prandaj nga korpusi i kësaj vepre janë bërë kërkime të përzgjedhura disa nga njësitë e tij leksikore dhe semantike, por jo edhe tërësia gjuhësore e pasurisë së tij leksikore.

E parë në tërësinë leksikore, semantike dhe kontekstuale, kërkimet në veprat letrare të Beqir Musliut reflektojnë gjuhën e veçantë, madje togfjalëshin e veçantë dhe temën e poezisë si

referencë më vete. Qëllimi kryesor i kërkimit leksikor në poezinë e Beqir Musliut ishte përshkrimi i sistemit fjalëformues, semantik e stilistik i leksikut të poezisë, prozës dhe dramës së tij. Në kërkimet tona gjuhësore në leksikun e Beqir Musliut kishim parasysh tre përbërës themelorë: leksikun dhe strukturën e tij gramatikore, përbërësin semantik dhe atë funksional.

Prej kërkimeve në fushë të fjalëformimit nuk ka qenë vështirë të konstatojmë rrafshet e shumta të modeleve mbi të cilat autori ka krijuar fjalë a kuptime të reja, sikur janë fjalët me ndajshesim dhe kompozitat: *anatemë, antifonë, anipse, animirë, bashibuzuk, buzëmuzg, bjerraditësi, ditëmedrekë, degëmadh, divanhane, djerraditës, dykrenësh, flokashprishur, fytafyty, haggiografi, hamadreqi, homodupleks, hastahane, hashërmeshër, havardallav, hemaglobulinë, honedon, kësobotshme, përbotshme, përvajshmëri, mirakëndëse, kapërfytur, këmbadorës, kësobotshme, kobzeza, kontrapunkt, mozomakeq, kontrapunktim, kthetërshkabë, metapsikozë, mjekërrkaltër, musteqekurleshurivetullverdhë, njashtu, pakngapak, picigjatë, piczgjatura, qimemurrinja, qoftëlargu, sylynjari, sykapsallituri, shpërvjerrësi, tejfuqinë, theqafje, vetullverdhë, vetullkerleshuri*¹ etj.

¹ **Antifonë:** Ai është në zërin tënd dhe së bashku me atë tëndin po shpërndërohet në një *antifonë*. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 98); **Bashibuzuk:** Ashtu porsi *bashibuzuk*, merrja rrugë të gjatë. (*Krupa*, 2004: 58); **Buzëmuzg:** Edhe parandjenja që ia solli agun në këtë të perënduar të diellit, *buzëmuzg* që, se hap e mbyll sytë, prej një gjendje e kthente në një tjetër gjendje shpirtërore. (*Makthi*, 2004: 17); **Djerraditës:** Disa të tjerë sigurisht, *djerraditës* thonë në sheshin e kasabës. (*Vegullia*, 1979: 181); **Flokëshprishur:** Ishte duke e shikuar edhe më parë, atë të dehurin *flokëshprishur*. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 107); **Kësobotshme:** Mbretëria madheshështore dhe fatkeqe ilire edhe lumturia jonë e *kësobotshme* dhe e botës tjetër. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 131); **Kapërfytur:** Ashtu të *kapërfytur*. (*Familja e shenjtë, në "Rrakullima"*, 1990: 324); **Kontrapunkt:** Si kontrapunkt shërben shfaqja e kukudhit dhe e trupës së tij kukudh. (*Shtrigani i Gjël-Hanit*. 1989: 404); **Kthetërshkabe:** Me shputa *kthetërshkabe*. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 224); **Musteqekurleshurivetullverdhë:**

Për shkak se Beqir Musliu ka shkruar në një periudhë të gjatë, madje para dhe pas Konsultës së Prishtinës (1968) dhe Kongresit të Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe (1972), në disa nga veprat e tij shquhen edhe njësi leksikore, togfjalësia dhe madje fjali e frazeologjizma, të formuara brenda atyre strukturave gjuhësore dhe modeleve që përdorëshin në poezinë e viteve '60, kryesisht te katër vëllimet e para poetike: *Rima të shqetësuar* (1965), *Lulëkuqet e gjakut* (1966), *Skënderbeu ose shqiponja e maleve* - kurorë sonetesh (1968), dhe *Bukuria e zezë* (1968). Këtë të fundit madje autori e botoi edhe dy herë të tjera, por nuk i mënjanoi strukturat gjuhësore të gegnishtes, të cilat Konsulta e Prishtinës dhe Kongresi i Drejtshkrimit i la jashtë standardit të shqipes. Ruajtja e këtyre strukturave sigurisht nuk do parë vetëm brenda sistemit gjuhësor të gegnishtes, por brenda sistemit gjuhësor të fjalësit të të folmes së qytetit të Gjilanit me rrethinë dhe modelit madje në përmasa varianti të formimit të tyre, si: *ditëmedrekë, divanhane, fytafytyt, hamadreq, honedon*² etj.

Po kaq të pasura janë parashtesat fjalëformuese: *akëcilës, andejmi, alkimi, askurrë, ahmarrja, anatemë, antifonë, atmot, atypari, bëzani, çoroditur, çliroj, paevitueshme, pafuqishëm, sakaq, shndritë, shpëla, pabardhuar, papamjeje, përdrodh, përskithi, përçudshëm, përditshmërinë, përfytyrimet, preokupon, paartikulluar, padiktueshëm, paemërtuar,*

Në shkallën e gjashtë është *musteqekërleshurivetullverdh* duke ëndërruar të zbresë deri në shkallën e shtatë i thashë Shuplakës së Madhe. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 90); **Qimemurmja**: Ajo *qimemmurrja* me gojë të çaraveshur. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 224); **Vetullkërleshuri**: Se si ka marrë trajtë të një *vetullkërleshuri*,. (*Murana*, në "Rakullima, 1990: 52) etj.

² **Ditëmedrekë**: Mund ti shohesh yjet *ditëmedrekë*. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 361); **Divanhane**: Rrinte në *divanhane* dhe ashtu shikonte andej nga Kardaku. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 46); **Fytafytyt**: Në atë fushë të shoh tërë ushtrinë se si *fytafytyt* lufton. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 106); **Hamadreqi**: Xhyvenja nuk mendoi kur i përziën kapuc me shami në mal me gjithfarë *hamadreqi*. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 27); **Honedon**: Edhe haxhillaku i botës të mos filloj aty ku *honedon* ka filluar. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 18) etj.

pafuqishëm, paepur, përditshmëri, parandierë, pararëndësit, paskajshme, paturpësisht, përdëllesë, përhirë përdor, qëparë, ripërdor, rizbulojnë, rigëllim, rinjohës, rikthehem, rikrijoj, rilindja, ringjallja, ripërtëriva, ritualsfidë, stërqokëve, shpërvjerrëse, tejfuqi³ etj. Po të shihet struktura e saj fjalëformuese, përmasa stilistike dhe mesazhi semantik i leksikut nuk është vështirë të dallohet se me parashtesë fjalëformuese janë krijime të reja, kuptime të reja dhe janë përtërirë fjalë të leksikut dialektor, duke iu dhënë vargjeve letrare apo teksteve të prozave dhe komunikimit në dramë, mesazh të ri dhe ndjenjë të sforcuar estetike. Parashtesa më prodhimtare në veprat e Beqir Musliut janë këto: *për-* (78), *kundër-* (26), *para-* (26), *stër-* (25), *sipër-* (10).

Prapashtesat fjalëformuese në veprat e Beqir Musliut janë po kaq të pasura për disa arsye: për shkak të pasurisë prapashtesore të shqipes, për shkak të ruajtjes dhe përshtatjes së prapashtesave të të folmes qytetare të Gjilanit, për shkak të krijimit të prapashtesave të reja sipas modelit të strukturës gramatikore të shqipes dhe madje për shkak të krijimit të modeleve prapashtesore jashtë modelit të saj: *agullonte, andejmi, atllarë, amnezie, argoshët, afresku, akacie, alkimi, alias, akordohej, akullemt, almiseve, berreve, balsamue, bozhurja, bëzante, bastuni, bredhëritje, brente, baritet,*

³ **Akëcilës:** E *askëcilës* fytyrë, le të mos jetë e fytyrës sime. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 122); **Papamjeje:** Pos asaj *papamjeje* që e kisha vizavi vetes, atë imazh, edhe pse ashtu të ngushtë. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 29); **Përçudshëm:** Çflet ashtu *përçudshëm*. (*Familja e shenjtë, në "Rrakullima"*, 1990: 328); **Përdëllesa:** Ai zog i mallkuar të vdiq në shuplakë nga *përdëllesa*, imzot. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 15); **Rigëllim:** Mendon se kjo mund të jetë *rigëllim* shiu i portës triumfale të Orleumit. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 151); **Stërqokëve:** Në dritare e shoh një zog: e diktova përmes *Stërqokeve* që rrahën në xham: dhe asgjë tjetër. (*Krupa*, 2004: 74); **Shpërvjerrëse:** Ndoshta ky kopsht më ka pritur mua, apo krejt kjo mund të jetë një *shpërvjerrëse* që zbret e ngritet para meje, sa që unë, nuk arrij të hyj në të gjitha fshehtësitë e mundshme prej të cilave varet krejt kjo udhë. (*Ndeshtrashja*, 2004: 88) etj.

bartolomeut, brimajë, ceromonal, ckoptiur, cokatin, çoroditur, çuditshëm, davariste, doracku, demoniane, dregëza, ëndërrimtare, fildishta, fylltari, falas, fitilaci, liliputaësh, muzgëtarja, gabzherrin, gadariste, gërgasim, gustoja, gjarpërori, haxhillëku, harrestarë, hytbeja, kabili, janxhiku, kataklizmat, kërthitje, kanapeja, intermeçoja, jermëmi, lemeritshëm, mornicash, ngarendte, ofkëllonte, vajsllëku⁴ etj.

⁴ **Agullonte:** Ai ferku i parë i mëngjesit kishte zënë të *agullonte*. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 385); **Atllarë:** Nëntë konaqe i bëra në nëntë *atllarë*, udhën fjollë erdha tjua kërkojë. (*Shtrigani i Gjël-Hanit*, 1989: 55); **Argoshët:** Jo vetëm gjuhën, po tërë trupin ma mbulonin *argoshët*. (*Krupa*, 2004: 30); **Alkimia:** Për ketë kërkohet një *alkimi* tjetër për të hyrë në të. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 43); Seanca e Dytë e *Alkimi*së. (*Shtrigani i Gjël-Hanit*, 1989: 165); Seanca e Parë e Orës së *Alkimi*së. (*Shtrigani i Gjël-Hanit*, 1989: 7); *Alkimia* në qoftë se do të njihesh me mua ... (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 157); **Akullemt:** *Ih sa jam i akullemt*. (*Murana*, në “*Rrakullima*”, 1990: 104); **Almiseve:** Nxorri një kuti prej *almiseve* të veta intime, nxori pasqyrën prej asaj kutie të argjendë, filloi të shikohet në pasqyrë, u çmerit, klithi me sa zë që kishte, vallë e kujt është kjo fytyrë këtu, përnjëherë nuk iu përgjiej askush, valët buçitën. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 138); **Balsamu:** Legjenda u *balsamue* atbotë mbi Krujë! (*Skënderbeu*, 1968: 20); **Bozhurja:** Të është vizatuar *bozhurja* në trajtën e flisë sate të shenjtë. (*Murana*, në “*Rrakullima*”, 1990: 97); **Bredhëritje:** E mundonin këto *bredhëritje*, por kur ishte punë detyrore e të shoqit Herman Filerit, reporter i një gazete gjermane. (*Skërluta*, 2004: 18); **Baritet:** ta shikoj prapë prej saj rojtarin tek *baritet* rreth portës dhe ta lexoj edhe njëherë shpalljen e vogël me germa të mëdha: (*Krupa*, 2004: 69); **Bartolomeut:** Nata e *Bartolomeut*. (*Parabola*, 1976: 31); **Brimajë:** Kjo ishte bukur moti dhe kësaj i kujtohej si në ndonjë *brimajë* Fatimes. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 23); **Davariste:** Sa nuk mund t’ia *davariste* kursesi atë shqetësim. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 398); **Dregëza:** Na shndrohen *dregëza* dhembjesh. (*Darka e Magjisë*, 1978: 23); **Muzgëtarja:** Vetëm priste që të bjerë *Muzgëtarja* gjilanase dhe çdo gjë tia nënshtrojë pastaj hirit të shenjtë të shpërndërrimit. (*Kori i Korbave*, në “*Rrakullima*”, 1990: 166); **Gabzherrin:** Do tia presh *gabzherrin*. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 246); **Mornicash:** Një dridhje *mornicash* ia përshkroi tërë trupin. (*Kori i gjelave të vdekur*,

Prapashtesat më prodhimtare në veprat e Beqir Musliut janë këto: *-tar* (219), *-shëm* (159), *-tor*, *-esë* (134). (101), *-je* (62). Prapashtesa me prejardhje orientale -llëk në veprat e Beqir Musliut është e pranishme në 31 raste.

Përveç me fjalë të strukturës leksiko-semantike, vepra letrare e Beqir Musliut është e pasur edhe me fjalë të strukturave gramatikore, si ndajfoljet: *Ahere*, *andejmi*, *aqsa*, *askurrë*, *asses*, *Atëbotë*, *Atmot*, *Atypari* etj⁵. Po kaq i pasur është edhe fjalësi i mbiemrave, si: *atërore*, *lemeritshëm*, *sodisë* etj⁶. Nuk mungon as leksiku me burim a me etimologji të huaj, kryesisht orientale, si: *suhari*, *sureja*, *syreti*, *syrgjyn*, *shadërvan*⁷, po edhe nga gjuhë të tjera, si italishtja: *stampohen* etj⁸.

2002: 114); **Ofkëllonte**: *Ofkëllonte* ngapak pastaj zgjohej ngadalë. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 85).

⁵ **Ahere**: N'vitrina mund t'i bleni zemrat thanë *ahere*. (*Nata e Bartolemeut*, 1976: 35); **Andejmi**: Njerëzit e zij ia vinin flakën qdo pëllëme te tokes, kishin ardhur dikah nga veriu se *andejmi* edhe u dukën duke u vërsulur. (*Makthi*, 2004: 37); **Aqsa**: Nuk ka rëndësi dalja *aqsa* hyrja. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 75); **Askurrë**: Këtë nuk mundet ta mohojë *askurrë*... (*Skërluta*, 2004: 89); **Assesi**: Që *asesi* nuk mund ta dallonte në ishte vel a jo. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 113); **Atëbotë**: Dhe *atëbotë* derisa ky bisedonte me kamarierin grua ja u zgjua dhe ngriti kokën nga tavolina. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 122); Livadhi *atëbotë* çeli lulen e vjedhun në ngjyrë (*Skënderbeu*, 1968: 57); Si të ec *atëbotë*. (*Murana*, në “Rrakullima”, 1990: 60); **Atmot**: Të dy muratorët *atmot* u pikëlluan. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 377); **Atypari**: Po *atypari* diku ishte edhe varri i Habilit. (*Murana*, në “Rrakullima”, 1990: 62) etj.

⁶ **Atërore**: Prita që të më përkëdhelte ngrohtësisht, në atë mënyrën *atërore*. (*Ndeshtasha*, 2004: 177); **Lemeritshëm**: E kur e n'zirrte nëpër gishta i mbetej nje lëmashk i *lemeritshëm*: (*Makthi*, 2004: 20); **Sodisë**: Do të *sodisë* nëpër dritare. Dhe asgjë tjetër. E po qe se ky njeri i çuditshëm është im atë, atëherë çfarë do të thotë ai. (*Ndeshtasha*, 2004: 28) etj.

⁷ **Suhari**: Nëpër zemrën e tij tash kaluronte një *suhari* e tërë. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 130); **Sure**: Këndova edhe një *sure* nga Kurani i Ndershëm. (*Vegullia*, 1979, 5); **Syreti**: Sheh Islamin e pashë në këmishë e tëlina duke shfaqur shpirtin tim në *syretin* e tij, imzot. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 177); **Syrgjyn**: Mos vallë kjo ushtri

Karakteristikë e leksiku të tij, sikur edhe e disa prej bashkëkohësve të tij është leksiku i funksionalizuar nga trajtat dialektore të shqipes, me theks të veçantë në të folmen qytetare të Gjilanit: *anipse*, *animirë*, *ditëmedrekë*, *divanhane*, *fytafyt*, *hamadreqi*, *honedon*, *këmbadorës*, *këtupari*, *mozomakeq*, *picigjatë*, *qoftëlargu*, *syzi*, *theqafje*, *thashetheme*, *zhdërvjellë*, *bëzani*, *çoroditur*, *brimajë*, *ckopiur*, *cokatin*, *çoroditur*, *fitilaçi*, *gabzherrin*, *haxhillëk*, *hytbeja*, *kabilit*, *janxhiku*, *jermi*⁹ etj., po edhe frazeologjizmat: *qoftëlargu*, *hukubet*, *hundëthi*¹⁰, pa përjashtuar këtu edhe togfjalëshat dhe frazeologjizmat, të cilat nuk përjashtojnë edhe të folmet e tjera të krahinave etnografike a qyteteve përreth.

Po t'i bëhet një prerje korpusit të përgjithshëm jo vetëm të leksikut, por edhe të onomastikonit të krijimtarisë letrare të

mbretërore do të na marrë *syrgjyn* dhe do të na çojë në shkretëtirat e Arabisë. (*Vegullia*, 1979: 186); **Shadërvan**: Mu aty afër Hamamit dhe Gaz-Hanës do të ndërtohet një *Shadërvan* i ri për shpirt të njëfar hallës Sofi. (*Vegullia*, 1979: 181) etj.

⁸ **Stampohen**: “Obobo, ç’janë të gjitha këto Ndeshttrashat që vijnë njëra mbas tjetrës sikur unë të jem guri i parë ku duhet të *stampohen* të gjitha të papriturat e jetës! (*Ndeshttrashat*, 2004: 148) etj.

⁹ **Animirë**: *Animirë*. (*Murana*, në “*Rrakullima*”, 1990: 77); **Hamadreqi**: Xhyvenja nuk mendoj kur i përziën kapuc me shami në mal me gjithfarë *hamadreqi*. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 27); **Mozomakeq**: Do të kalbet në shtrat, do të trishtojë gra e fëmijë, *mozomakeq*. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 92); **Picigjate**: Çka po bëhet me gishtërinjtë e dorës sime, asgjë më tha një hije *picigjate*. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 341); **Qoftëlargu**: Kemi shkuar në sofrën e *qoftëlargut*. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*. 1989: 530); **Theqafje**: Çdo mësim i tij do tju shpjerë në *theqafje*. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 482); **Fitilaçi**: Fitilaçi i lodhur drithëron n'hapetesi si n'shpiet, ndërsa nëpër të njëjtën derë hyjnë.... (*Princesha Dardan*, 1976: 64); **Janxhik**: Mori një *janxhik* me vete. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 91) etj.

¹⁰ Shih, **Qoftëlargu**: Kemi shkuar në sofrën e *qoftëlargut*. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*. 1989: 530); **Hukubet**: Me vete sillte nga një giel *hukubet*. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 85); **Hundëthi**: Nuk linte asnjë vrimë pa parë, se vetëm ashtu ai *hundëthi* i marrë donte ta larë hundën nëpër atë të nuhatur. (*Mbledhësit e Purpurit*, 1982: 271) etj.

Beqir Musliut, nuk është vështirë të krijojmë një hartë të gjerë përmbajtjesore, tematike dhe kulturore të hapësirës shqiptare, brenda të cilave autori krijon pamje të gjera të urbanizmit tradicional (*Koleseumi Dardan*, *Amfiteatri i Gllamës*)¹¹, urbanizimit ballkanik (*Sahat Kulla*)¹² dhe urbanizimit oriental (*Sarajet e Gjinollve*, *Iblis Keqa*, *Portat e Halepit*, *Elvan Jusufit*)¹³ etj.; etnonimin (*Arbëria*)¹⁴; antroponiminë e patroniminë (*Abdurrahmani*, *Abuzemzemi*, *Abdyrrahimi*, *Atif Pasha*, *Hermani*, *Aleksandri*, *Hill Kodra*, *Rexhim Lemazi*, *Cam Vuthaj*, *Lam Terzijajn*, *Qazë Musajn*, *Cam Vuthajn*, *Lush Mullajn*, *Dush Ukajn*, *Malen e Hugut të Thatë*, *Litë Zajn*, *Lilën*, *Josif Shurdhani Fazoja Shkumbini*, *Mejremes*, poeti *Sadek Hedajati*, *Iblis Keqa*¹⁵ etj.) dhe antroponiminë mitike (*Ademi*, *Molla Afërditës*, *Nata e Bartolomeut*, *Elvan Jusufit*, *Buda*¹⁶ etj.).

¹¹ **Koleseumi Dardan:** Nje roberi me lidhet perreth qafa magji, derisa perbirohet neper koleseumin dardan. (*Princesha dardana*, 1976: 69); **Amfiteatri i Gllamës:** Prej ku ti prapë më sfidove dhe më hudhe në këtë Amfiteatër të Gllamës. (*Kori i Korbave*, në “*Rrakullima*”, 1990: 147) etj.

¹² **Sahat Kulla:** Do të mësyjë edhe në këto anë dhe do ta rrafshojë *Sahat*- Kullën në qendër të kasabës së Gjilanit dhe se për këtë shkak do të shëmtojë tërë vilajetin e Kosovës. (*Vegullia*, 1979: 181);

¹³ **Sarajin e Gjinollëve:** Tash je në Palestinë në *Sarajin e Gjinollëve*. (*Fshehtësia e teatrit –libër*, në “*Rrakullima*”, 1990: 18); **Iblis Keqa:** Por përpara syve të mi në pasqyrën që e kisha kundruall pashë fytyrën e çoroditur të *Iblis Keqes*. (*Fshehtësia e teatrit – libër*, në “*Rrakullima*”, 1990: 19); **Portat e Halepit:** Ta ropa lëkurën, mund t'i kapërcesh Dymbëdhjtë *Portat e Halepit*. (*Shtrigani i Gjell-Hanit*. 1989: 468); **Elvan Jusufi:** Në Gazi-Mestan zhvillojmë ringjalljen e Dytë të Kurmit të Issait dhe të dehemi pastaj në Dafrungën e *Elvan Jusufit* të marrë. (*Shtrigani i Gjell-Hanit*, 1989: 252) etj.

¹⁴ **Arbëria:** Asht i tokës sonë *Arbëri*!, (*Skënderbeu*, 1968: 13); **Arbri:** Të madhëruara me kohën e *Arbrit* mbetën historitë. (*Libri i Anatemave*, 1989: 129).

¹⁵ **Abdurrahmani:** Këndon *Abdurrahmani* fqiu i dytë në lebetim. (*Vegullia*, 1979: 19); **Abuzemzemi:** Tash nëpër mua qarkullon ai uji i *Abuzemzemit*. (*Vegullia*, 1979: 23); **Abdyrrahimi:** Në sy më ra së pari *Hafiz-Imami*, pastaj *Dulani*, *Abdyrrahimi*, *Davudi*, *Kurt-Alia* kishte

Vepra e tij letrare është po kaq e pasur edhe me toponime: *Arbëria, Kosova, Palestina, Gjilani, Parisi, Bombaj, Letnica*¹⁷ etj; mikrotoponime të kësaj hapësire: *Gllama e Gjilanit, Guri i Zi, Mëhallë të Balcit, Guri i Megjes, Oda e Rexhës, Portat e Halepit*, trajta sllave e mikrotoponimit *Sahat Kulla, Te lisi*,

ardhur dhe në sytë e tij hetova një lëngat të thellë sytë i kishin hyrë thellë në gropa dhe një lodhje të hatashme ia vëreja në sytë e tij. (*Vegullia*, 1979: 80); **Atif Pasha**: Sundimtari i Selanikut njëfarë *Atif pasha* kishte dhënë urdhër që të rrënohet kasaba e Gjilanit. (*Vegullia*, 1979: 187).

¹⁶ **Ademi**: Gishtërinjtë do të dëshmojnë në vend teje për atë që kanë nënshkruar dhe për atë që kanë dashur të përkojnë në kopështin e mëkatit të *Ademit*. (*Vegullia*, 1979: 97); Me që *Ademi* ra të flejë në ëndrrën e parë të Haxhiut të Parë. (*Murana*, në “*Rrakullima*”, 1990: 40); **Molla e Afërditës**: N'kokat e atyre që mbetën n'Mollën e *Afërditës*. (*Parabola*, 1976: 45); **Bartolomeu**: Nata e *Bartolomeut*. (*Parabola*, 1976: 31); **Elvan Jusufi**: Në Gazi-Mestan zhvillojmë ringjalljen e Dytë të Kurmit të Issait dhe të dehemi pastaj në Dafrungën e *Elvan Jusufit* të marrë. (*Shtrigani i Gjell-Hanit*, 1989: 252); **Buda**: Tokën nën gishta si ai Kau i Zi i *Budës*. (*Parabola*, 1976: 49) etj.

¹⁷ **Kosova**: Në Kosovë krejt çfarë mbeti dashuri jemi Na. (*Parabola*, 1976: 45); Këtu ku kafkat këndojnë prapë mbi Kosovën. (*Libri i Anatemave*, 1989: 235); Bozhuret emër i dhanë kësaj fushe e Kosovës. (*Parabola*, 1976: 15); O që t'mund t'vdes nën qiellin azur të Kosovës. (*Parabola*, 1976: 51); **Palestina**: Zbrit pak më poshtë, tash je në *Palestinë* në Sarajin e Gjinollëve në Gjilan. (*Fshehtësia e teatrit – libër*, në “*Rrakullima*”, 1990: 18); **Gjilani**: Tri ditë më parë e bleve Hijen e Iblis Keçes në *Shitoren e Hijeve* në Gjilan. (*Murana*, në “*Rrakullima*”, 1990: 40); **Parisi**: Unë jam *Sadek Hedajati*, kam ardhur në Gjilan nga udha Bombaj-Paris dhe ktheva pak këtu të marr pjesë në Varieteun e Shtriganit të Gjell-Hanit. (*Shtrigani i Gjell-Hanit*, 1989: 431); **Bombaji**: Unë jam *Sadek Hedajati*, kam ardhur në Gjilan nga udha Bombaj-Paris dhe ktheva pak këtu të marr pjesë në Varieteun e Shtriganit të Gjell-Hanit. (*Shtrigani i Gjell-Hanit*, 1989: 431); **Letnica**: Obobo, mos më ke marrë gabimisht, ajo që mendon ti qëndron në kishën e *Letincës*, kam qenë disa herë atje, jam përbiruar nëpër kopshtin e fishkuar të Shën Mërisë ku më shpiente mamaja ime për të më shëruar nga pagjumësia. (*Ndeshtrasha*, 2004: 146) etj.

*Teqen e Hamdishehëve, Ura e Siratit*¹⁸ etj.; mikrotoponime autoriale të krijuara brenda realizimeve tematike të temave letrare: *Amfiteatri i Gllamës, Biblioteka e Sarajit të Gjinollëve, Koleseumi Dardan, Pallati i Gjikaëve, Saraji i Gjinollëve*¹⁹ etj.;

¹⁸ **Gllamën e Gjilanit:** Në *Gllamën e Gjilanit* të ka përgatitur edhe ca viktima. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 5); *Shtrigani i Gjel-Hanit* në Tendën e Tij purpuronte në *Gllamën e Gjilanit*. (*EX Libris*, në, *Rrakullima*, 1990: 11); **Guri i Zi:** *Atje ku na pret Guri i Zi dhe shkëlqimi i profecisë së shenjtë*. (Murana, në “*Rrakullima*”, 1990: 114); **Mëhallë të Balcit:** Pas tri javëve i gjetëm në mëhallë të Balcit dhe i sollëm në shtëpi. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 90); **Gurin e megjes:** *Duhet tiu shpërndërrohem në kipcin e tij dhe t’ia vëjë Gurin e megjes*. (*Kori i Korbave*, në “*Rrakullima*”, 1990: 224); **Oda e Rexhës:** Te *Oda e Rexhës* është nëna ku në atë dhomë mezi shihen fytyrat e tyre të shqetësuar. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 292); **Portat e Halepit:** Ta rropa lëkurën, mund t’i kapërcesh Dymbëdhjet *Portat e Halepit*. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 468); **Sahat Kulla:** Do të mësyjë edhe në këto anë dhe do ta rrafshojë *Sahat- Kullën* në qendër të kasabës së Gjilanit dhe se për këtë shkak do të shëmtojë tërë vilajetin e Kosovës. (*Vegullia*, 1979: 181); **Te lisi:** Po këtu te lisi i trashë. (Murana, në “*Rrakullima*”, 1990: 43); **Teqen e Hamdishehëve:** *Ta ndeza edhe një qiri në Teqen e Hamdishehëve*. (*Kori i Korbave*, në “*Rrakullima*”, 1990: 196); **Urës së Siratit:** Anën e kundërt të Urës së Siratit dhe të ferrit. (*Kori i gjelave të vdekur*, 2002: 137) etj.

¹⁹ **Amfiteatri i Gllamës:** *Prej ku ti prapë më sfidove dhe më hudhe në këtë Amfiteatër të Gllamës*. (*Kori i Korbave*, në “*Rrakullima*”, 1990: 147); **Bibliotekën e Sarajit të Gjinollëve:** Kërkoja nga Ai që të shfletonte nëpër *Bibliotekën e Sarajit të Gjinollëve*. (*Fshehtësia e teatrit –libër*, në “*Rrakullima*”, 1990: 19); **Koleseumi dardan:** Një robëri me lidhet përreth qafa magji, derisa përbirohet nëpër *Koleseumin dardan*. (*Princesha dardana*, 1976: 69); **Pallati i Gjikaëve:** Duhet që të shkosh me të në *Pallatin e Gjikaëve* që të merrni pjesë në Orën e Alkimiës. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 170); Po ai mbeti në *Pallatin e Gjikaëve* në Bukuresht duke shfaqur Salomën. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 248); **Sarajin e Gjinollëve:** Tash je në Palestinë në *Sarajin e Gjinollëve*. (*Fshehtësia e teatrit – libër*, në “*Rrakullima*”, 1990: 18) etj.

mikrotoponimia mitike: *Gasi-Mestani, Fusha e Përhime, Fushë Kosovë, Mali i Ullinjve*²⁰ etj.

Në këtë rrjedhë, ndryshe nga shumë autorë që leksikun e njërit dialekt a të dialektit tjetër e përdorin thjesht për pasurimin leksikor të veprës së tyre, Beqir Musliu karakteristikat e këtij leksiku i funksionalizon në përmasa jo vetëm të ngjyresave stilistike, por edhe me përplotësimin kontekstual dhe të temës.

Përfundim

Leksiku dialektor dhe sidomos frazeologjizmat janë pjesë e strukturës së poezisë, ndërsa fjalësi dhe togfjalëshi oriental dhe personazhet e provinencës orientale janë kryesisht pjesë e prozës dhe e dramave të tij. Prandaj mund të themi se Beqir Musliu është kujdesur shumë që fjalësit të shqipes, me rikrijimet që dalin nga ndërtimet e tij gjuhësore, togfjalëshat dhe frazeologjizmat e shqipes, si dhe prejardhjen e tyre orientale etj., t'i japë natyrën e shqipes me të gjitha dimensionet e saj gramatikore dhe semantike.

Pra, prej kërkimeve tona kemi mundur të konstatojmë rrafshet e shumta të modeleve mbi të cilat autori ka krijuar fjalë të reja, sikur janë: parashtesat dhe prapashtesat në njërën anë dhe fjalëformat e kompozitat në anën tjetër; leksiku i funksionalizuar nga trajtat dialektore të shqipes, me theks të veçantë nga të folmet qytetare të Gjilanit, duke përfshirë këtu togfjalëshat dhe frazeologjizmat.

Në këtë mënyrë ne vërejmë një prirje të autorit Beqir Musliu që bashkë me poetin dhe prozatorin Musa Ramadani të bëhen përfaqësues të stilit gjuhësor dhe sistemit kontekstual e tematik të qytetit të Gjilanit, në atë përmasë në të cilën disa nga poetët dhe prozatorët bashkëkohës të tyre, Azem Shkreli, Din

²⁰ **Gasi-Mestan:** Edhe unë po tërhiqem, veç mu ftohë darka e fshehtë në *Gasi-Mestan* e do të më hidhërohen në Tyrben e Sulltanit. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 257); **Fusha e përhime:** Fusha e përhime mrizon në syrin tim. (*Karta e magjis*, 1976:15); **Fushë Kosovë:** Mund të ëndërrojë se jam në *Fushë Kosovë* duke pirë çaj me sulltan Muratin e gjorë. (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 257); **Mali i Ullinjve:** *Mali i Ullinjve* është larg, ç'të bëjmë maestro? (*Shtrigani i Gjel-Hanit*, 1989: 266) etj.

Mehmeti, Rrahman Dedaj, ishin bërë frymë shpirtërore, me stilin gjuhësor dhe të menduarit, mbështetur në konceptet e qyteteve a krahinave të tyre etnografike: krahinës etnografike të Rugovës, Rrafshit të Dukagjinit, krahinës etnografike të Llapit etj.

BIBLIOGRAFI

- Rima të shqetësuar*, “Jeta e re”, Prishtinë, 1965.
Lulëkuqet e gjakut, “Rilindja”, Prishtinë, 1966.
Skënderbeu ose shqiponja e maleve - kurorë sonetesh, “Jeta e re”, Prishtinë, 1968.
Bukuria e zezë, “Rilindja”, Prishtinë, 1968.
Sezamet, “Rilindja”, Prishtinë, 1972.
Parabola, “Rilindja”, Prishtinë, 1976.
Darka e magjisë, “Rilindja”, Prishtinë, 1978.
Vegullia, “Rilindja”, Prishtinë, 1979.
Mbledhësit e purpurit, “Rilindja”, Prishtinë, 1982.
Kori i gjelave të vdekur, “Dukagjini”, Pejë, 2002.
Makthi, “Faik Konica”, Prishtinë, 2004.
Amullia, “Faik Konica”, Prishtinë, 2004.
Krupa, “Faik Konica”, Prishtinë, 2004.
Skërluta, “Faik Konica”, Prishtinë, 2004.
Ndeshtrasha, “Faik Konica”, Prishtinë, 2004.
Skënderbeu, “Faik Konica”, Prishtinë, 2004.
Orfeiana – Shtatë Libra Anatema, “Faik Konica”, Prishtinë, 2004.
Shtrigani i Gjel-Hanit – libër-teatër, tetralogji, “Rilindja”, Prishtinë, 1989.
Unë Halil Garria, në vëllimin “Shtrigani i Gjel-Hanit” – libër-teatër, tetralogji, “Rilindja”, Prishtinë, 1989.
Faustiana, në vëllimin “Shtrigani i Gjel-Hanit” – libër-teatër, tetralogji, “Rilindja”, Prishtinë, 1989.
Ora e Kuvajkës, në vëllimin “Shtrigani i Gjel-Hanit” – libër-teatër, tetralogji, “Rilindja”, Prishtinë 1989.
Panari i Gjilanit, në vëllimin “Shtrigani i Gjel-Hanit” – libër-teatër, tetralogji, “Rilindja”, Prishtinë, 1989.

Rrakullima II– teatër-libër, tetrapтик, “Flaka e vëllazërimit”, Shkup, 1990.

Murana, në vëllimin “Rrakullima” II – teatër-libër, tetrapтик, “Flaka e vëllazërimit”, Shkup, 1990.

Kori i Korbave, në vëllimin “Rrakullima” II – teatër-libër, tetrapтик, “Flaka e vëllazërimit”, Shkup, 1990.

Familja e Shenjtë, në vëllimin “Rrakullima” II – teatër-libër, tetrapтик, “Flaka e vëllazërimit”, Shkup, 1990.

Antifona, në vëllimin “Rrakullima” II – teatër-libër, tetrapтик, “Flaka e vëllazërimit”, Shkup, 1990.

